

Rättsskipning och förvaltning

Docenten Brita Sundberg-Weitman har haft den goda idén att - i anslutning bl a till nya regeringsformens grundstadgande i 1 kapitlet och rättighetsreglerna i 2 kapitlet - skriva en översikt om saklighetskravet i rättsskipning och förvaltning. Detta krav har alltid haft stort intresse men blir naturligtvis ännu viktigare under en tid, då det allmännas verksamhetsområde ständigt utvidgas - för att vara, låt oss gissa, åtminstone tio gånger större än före "det demokratiska genombrottet" 1917--18. Sakens aktualitet illustreras av motsvarande studier, som kommit till stånd utanför vårt land - den sista och mest omfattande ett 50-tal rapporter till förra årets Madrid-kongress med International Institute of Administrative Sciences, sektorn "The significance of the Rule of Law in modern administration". Detta material kom för sent för att kunna observeras av Brita Sundberg i hennes avdelning om utländsk rätt.

Boken innehåller 10 kapitel; det centrala avsnittet är kapitel 5 (De medborgerliga rättigheterna i RF 2:1), kapitel 6 (Likhhet inför lagen), kapitel 7 (Den organisatoriska specialitetsprincipen), kapitel 8 (Främmande intressen) och kapitel 9 (Bestraffning utanför straffrätten). Inom varje kapitel diskuteras olika hithörande problem - huvudsakligen med anknytning till fall ur regeringsrättspraxis och JO-berättelser. Författarens egna kommentarer är i allmänhet försiktiga och välbalanserade, de någon gång framförda kritiska synpunkterna i regel tänkvärda. Stilen är ledig och klar. Det är värt erkännande att författaren - som veterligen inte har någon längre förvaltningstjänst bakom sig - med hjälp av RÅ samt JO-berättelserna fått fram bra belysning av så många aktuella konfliktfall inom det administrativa saklighetskomplexet. Anmälaren vågar - trots att han inte kunnat noga kontrollera ens en mindre del av det väldiga stoffet - fälla det omdömet att Brita Sundbergs bok utgör både en dogmatiskt intressant översikt av ett centralt förvaltningsrättsligt gebit och en nyttig praktisk diskussion av många väsentliga frågor inom dagens administrativa verksamhet.

Naturligtvis finns det åtskilliga punkter, där den läsande praktikern kan tänka annorlunda än Brita Sundberg och t o m känner behov att motsäga henne. Hit hör ur anmälarens synpunkt ett par fall under avsnittet **Mötesfriheten**, där författaren bl a behandlar polisens åtgärder mot stötande plakat vid Titos respektive Kosygins Sverigebesök (Tito mördare, Frihet åt Sovjets judar). I förra fallet omhändertogs plakat med angiven text av polisen i senare fallet förde polismän de ungdomar, som bar plakaten, till polisstationen, där de fick stanna tills Kosygin lämnat orten. Polisens officiella motivering var, att man på det sättet förebyggde eljest sannolika ordningsstörningar. Bägge fallen föranledde kritik - men tämligen mild sådan - av olika JO; Brita Sundberg reagerar ej nämnvärt. Frågan är väl ändå, om inte polisens ingripande helt enkelt var politiskt betingat - man ville hindra incidenter, som kanske kunde föranleda att besöket av en prestigekänslig kommunistisk statschef avbröts eller fick ett obehagligt inslag. Varken polisen (i sina förklaringar) eller JO säger något om detta, men nog hade det varit realistiskt om en vetenskaplig granskare som Brita Sundberg ifrågasatt, om ej ingripandena i fråga helt enkelt var ett utslag av svensk utrikespolitisk försiktighet.

Kurt Holmgren, Förvaltningsrättslig Tidskrift, 6, 1981.

Högskoleprov

DELPROV 3: LÄS**Texthäfte****Anvisningar**

Provet består av ett **texthäfte** och ett **uppgiftshäfte**. Texthäftet innehåller fyra texter från olika ämnesområden. Texterna är skrivna av olika författare och är ibland bearbetade för att passa in i provet.

I detta prov gäller det att lösa de uppgifter som finns i anslutning till varje text.

TAG FRAM UPPGIFTSHÄFTET. LÄS IGENOM ANVISNINGARNA.

VÄND INTE BLAD FÖRRÄN PROVLEDAREN SÄGER TILL!

Allergi

Principen för behandling vid födoämnesöverkänslighet är att undvika de ämnen för vilka överkänslighet påvisats eller starkt misstänks. Detta är förhållandevis enkelt om överkänslighet föreligger endast mot några enstaka födoämnen, som vanligen förekommer i ren form och sällan som svårupptäckbara ingredienser i blandrätter.

Utöver dietbehandling måste ofta mediciner ges. Någon speciell medicin vid födoämnesallergi finns dock inte. Samma mediciner används som vid andra allergiska tillstånd.

Vid astma orsakad av födoämnen ges medel som löser kramptillståndet i luftvägarnas muskulatur. Dessa medel kan ges som injektion, genom inandning, via munnen eller via störgången. Vanliga preparatnamn är Adrenalin, Bricanyl och Ventoline. Preparaten är mycket effektiva men kan som obehagliga men ofarliga biverkningar ge muskeldarrningar och viss hjärklappning. Ett annat vanligt preparat vid astma är Teofyllin som har andra angreppspunkter i luftvägarna men likartad effekt som medlen ovan. Dessa preparat finns som tabletter, stolpiller eller för injektion. De kan ge illamående, kräkningar och magont, och speciellt när medlen injiceras måste det ske långsamt för att undvika biverkningar.

Om dessa medel inte kan häva astmasymtomen blir patienten vanligtvis inlagd på sjukhus och får behandling med vätskedropp samt kortison. Kortisonpreparat har vid långtidsbruk svåra biverkningar i form av fetma, tillväxthämning och benskörhet, och stor respekt bör därför visas denna typ av medicin. Några få dygns behandling med kortisonpreparat har dock inga påtagliga biverkningar och denna behandling kan i många fall vara direkt livsräddande. Numera finns kortison även i sprayform för inandning. Denna lokala kortisonbehandling har visat sig vara ett mycket värdefullt medel vid kronisk astma, och vid måttlig dosering föreligger inga av de risker som kortisonbehandling i tablettform eller som injektion medför.

Om patienten i stället får allergisymtom i näsa, ögon eller hud efter förtäring av det aktuella födoämnet ges preparat av antihistamin-typ. Vid den allergiska reaktionen frigörs i kroppen bl a histamin, som vidgar blodkärlen och får slemhinnorna att svälla och öka sin slembildning. Antihistaminerna binds till samma ställen på kärl, körtlar och muskler som histamin, och genom denna konkurrens kommer en mindre mängd histamin att kunna bindas till vävnaderna och utlösa symtom. Antihistaminerna är även starkt klådlindrande, varför de har stor användning vid kliande eksem och nässelutslag. Ett stort antal antihistaminpreparat finns i handeln; namn som Tavegil och Polaramin är kanske de mest kända. I många fall kombineras antihistaminet med ett kärlsammansdragande medel, t ex i Lunerin och Rinomar.

En nackdel med alla dessa antihistaminpreparat är att de hos många ger en besvärande trötthet. Denna trötthet brukar minska vid fortsatt bruk men kan ibland vara så uttalad att preparatet måste sättas ut. Även vid symtom som är lokaliserade enbart till mag-tarmkanalen kan antihistaminpreparat möjligen vara av värde.

Först på 1870-talet kommer så den radikala reaktionen mot hela det idealistiska kulturarv som nationalliberalismen representerar och som Geijer och Rydberg lika väl som Boström ingår i. Reaktionen sammanhänger med industrialismens genombrott och de skärpta sociala motsättningar som blir en följd härav.

Nittitalisterna förnyade den nationalliberala ideologin. Förnyelsen bestod i, att man erkände den radikala kritikens berättigande och genombrottsgenerationens vetenskapliga och konstnärliga landvinningar, samtidigt som man fasthöll behovet av skönhet, fantasi och nationalromantiska ideal. På det politiska området krävde man å ena sidan en demokratisk rösträttsreform, å andra sidan en nationell uppslutning kring försvaret och kungadömet. I denna nya version kunde nationalliberalismen överleva radikalernas, positivisternas och socialisternas kritik i ytterligare flera decennier.

Lars Lönnroth, Tvärsnitt 2/81.

Erik Gustaf Geijer som ideolog

Den geijerska versionen av den nationalliberala ideologin var visserligen - i motsats till exempelvis Björnsons eller Grundtvigs - alltför akademisk, både i form och innehåll, för att kunna användas av någon egentlig folkrörelse. Det var en begränsad grupp av studenter i Uppsala och Lund som förde Geijers tankar vidare under 1840-talet - i stort sett samma studenter som deltog i nordiska studentmöten och sångfester, inspirerade Gluntarna och i litteraturhistorien gjort sig känd som författare av stora mängder romantisk efterklangspoesi. Till de mera kända hörde poeterna C.W. Böttiger och B.E. Malmström, sångdiktaren Gunnar Wennerberg, historikerna F.F. Carlson och Abraham Cronholm, juristen Louis De Geer, den liberala publicisten S.A. Hedlund.

Var och en på sitt område vidareförde de Geijers grundtankar till senare generationer och bidrog till att hans rykte befästes som ideolog, humanist, kulturpersonlighet och samhällstänkare.

Tankar och slagord från Geijers skrifter blev efterhand vanliga både i kulturdebatten och den politiska debatten.

Detta innebär dock inte, att Geijer var den ende eller ens den viktigaste skaparen av det sena 1800-talets nationalliberala ideologi. På sikt lika väsentliga var förmodligen de impulser som kom å ena sidan från Göteborgsliberalerna S.A. Hedlund och Viktor Rydberg, å andra sidan från Uppsalafilosofen C.J. Boström och hans lärjungar.

Göteborgsliberalernas version innebar i förhållande till Geijers närmast en radikalisering. Deras liberalism var visserligen lika idealistisk och kristen som Geijers, men den var en i hög grad kämpande, demokratisk ideologi med stark polemisk udd mot kyrkan och de konservativa makthavarna. Såväl det högkyrkliga som det frikyrkliga prästerskapet anklagades för att ha förfalskat det ursprungliga kristna kärleksbudskapet och förvandlat det till en auktoritär, puritansk, vidskeplig och odemokratisk lära i makthavarnas tjänst. Som positivt alternativ förde man fram ett personlighetsideal i Geijers anda. Kristendomen och det hellenska kulturarvet skulle sammansmältas till en demokratisk medborgarhumanism utan auktoritära och vidskepliga inslag. I Viktor Rydbergs **Den siste athenaren** (1859) och **Bibelns lära om Kristus** (1862) kom denna ideologi mest slagkraftigt och polemiskt till uttryck.

I Boströms version blev å andra sidan Geijers nationalliberalism omtolkad i konservativ riktning till en ämbetsmannaideologi, som legitimerade det svenska ståndssamhällets institutioner, samtidigt som den gav uttryck för religiös liberalism (t ex avvisande av helvetesläran). Huvudvikten lades här inte, som hos Göteborgsliberalerna, vid frihetskampen utan vid skolningen av ädla och oegennyttiga vetenskapsmän, som förenar skaplighet, "objektivitet" och praktisk duglighet med traditionsbevarande antimaterialism och självupppoffrande idealism. Under 1800-talets senare decennier var det boströmianismen, snarare än Geijers egen ideologi, som blev dominerande bland Uppsala-akademiker och högre statstjänstemän. Men också för boströmianerna framstod Geijer som föregångare och galjonsfigur.

Den mest lovande behandlingsmetoden vid födoämnesallergi bygger på ett förebyggande medel som heter Lomudal. Detta medel stabiliserar cellerna i slemhinnan så att histamin och andra symtomframkallande ämnen inte så lätt frisätts från cellerna, och därmed kan symtomen förhindras. Lomudal har funnits i cirka 10 år som förebyggande medel för inandning vid astma. De senaste åren har preparatet även funnits tillgängligt för bruk i näsa och ögon. Det har även visat sig att vissa patienter med svår födoämnesallergi upplever en klar lindring om läkemedlet intas före måltid. De doser som behövs för att uppnå en god skyddseffekt är dock många gånger högre än de som används vid allergibesvär i luftrör, näsa eller ögon. Preparatet är nästan biverkningsfritt men är ännu otillräckligt prövat vid födoämnesallergi för att vi säkert skall veta i vilken omfattning medlet skall kunna användas framgent. En intensiv forskning pågår världen över för att finna besläktade preparat med än bättre skyddseffekt.

A Dannaeus m fl, Födoämnesallergi, Natur och Kultur 1979.

Den stora katastrofen

Det har länge varit en gåta varför så många förändringar ägde rum i djurvärlden, både i haven och på land, vid krita-tertiärgränsen. Otaliga hypoteser har framkastats under årens lopp. Även om det är svårt att bedöma, har många forskare under senare år uppfattat utdöendet som plötsligt och samtidigt, och därför har åtskilliga katastrofhypoteser framförts.

För några år sedan hävdades det exempelvis att utdöendet kunde ha orsakats av en supernovastjärnas explosion i närheten av vårt solsystem. Hypotesen diskuterades en hel del, men den kunde varken bekräftas eller tillbakavisas av astronomerna. Atomfysikern och nobelpristagaren L W Alvarez fick då idén att hypotesen skulle kunna prövas genom undersökningar av isotopförhållandena i vissa grundämnen i krita-tertiärgränslagren. Därför studerade forskare lera från gränslagren i en profil vid Gubbio i Norditalien och sedan också fisklera i Stevns klint. På båda platserna fann de att grundämnet iridium hade ett förhållande mellan isotoperna Ir^{191} och Ir^{193} som exakt svarar mot det som finns i vårt solsystem. Därmed kunde supernovahypotesen uteslutas.

Men till sin stora förvåning upptäckte forskarna samtidigt en enorm anrikning av iridium i gränslagren, om man jämför med detta grundämnes ytterst sparsamma uppträdande i "normala" jordiska lager. Forskarna fann uppemot 160 gånger mer iridium vid gränsen än över och under den.

Det gav Alvarez och andra blodad tand. I dag har ett stort antal gränsprofiler undersökts och överallt har man funnit denna anrikning av iridium. Med detta som underlag uppställde Alvarez och hans son den nu välkända hypotesen om att anrikningen beror på nedslaget av en annan slags himlakropp, en stor asteroid - 10 km i diameter - och att asteroiden skulle ha orsakat de biologiska förändringarna vid krita-tertiärgränsen. Dammpartiklar från kollisionen skulle ha slungats upp i stratosfären och spritts över hela jorden, så att solljuset inte kunde nå jordens yta under många år. Detta förhindrade fotosyntesen, växter dog, näringskedjor förstördes och resultatet blev det stora utdöendet.

Alvarez senior och junior underbygger sin hypotes om asteroidfallet med beräkningar av sannolikheten för en sådan händelse. De kommer fram till att en asteroid med över 10 km diameter bör träffa jorden en gång per 100 miljoner år. De gör också jämförelsen med de mängder vulkaniskt stoft som spreds vid Krakatoas utbrott 1883 - och multiplicerar med lämpligt tal. De har beräknat asteroidens storlek utifrån iridiumanrikningen och iridiuminnehållet i vissa slags stenmeteoriter.

Många har anslutit sig till hypotesen utan förbehåll. Andra har - på grund av detaljerade analysresultat från förhållandet mellan en lång rad grundämnen i leran vid gränsen - modifierat Alvarez' hypotes, men på ett eller annat sätt accepterat att det rörde sig om en händelse som ägde rum i rymden. Hypoteserna varierar mellan nedslag av en jättekomet och dammnedfall från ett interstellärt moln.

Många paleontologer har dock svårt för att acceptera dessa katastrofhypoteser. Åtskilliga förhållanden i samband med förändringarna i djurvärlden och bland havens växtplankton kan nämligen inte förklaras med hjälp av en plötslig katastrof.

Det finns nästan ingen lagerserie med krita-tertiärgränsen tillgänglig som är helt fullständig. I regel saknas avlagringar som representerar några årmiljoner. I sådana lagerserier ser faunaändringen mycket mera plötslig ut än i mera fullständiga lagerserier. Katastrofanhängarna har delvis låtit sig vilseledas av dessa lagerserier med luckor i. Nya undersökningar i Danmark har således visat att lager-serien från såväl yngsta krita som äldsta tertiär är långt mera komplett vid Thy än vid Stevns klint, varifrån så många av iakttagelserna om det plötsliga faunaskiftet stammar. Genom uppskattningar baserade på fossilinnehållet räknar man i dag med att det vid krita-tertiärgränsen i Stevns klint saknas sediment från en tidrymd av omkring en miljon år.

Dessutom har det visat sig att många av de former som man trodde dök upp först i tertiär i själva verket dyker upp redan i översta krita. Likaså är det anmärkningsvärt att grupper som försvann fullständigt vid krita-tertiärgränsen - till exempel de tidigare nämnda ammoniterna - redan hade varit på "snabbt" avtagande under en tidrymd av 30 miljoner år. Det var således bara den allra sista "lilla återstoden" som plötsligt försvann. Generellt var det de grupper som hade existerat längst som försvann, medan nyare grupper klarade sig.

Tove Birkelund, VARV nr 4, 1981.